

Hilmi Ziya Ülken'in Eğitim Felsefesi *

Doç. Dr. Mustafa CİHAN **

ETÜ, Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, I/1, Aralık 2015, Sayfa: 131-142

ÖZET

Türk düşünce hayatının önemli isimlerinden olan Hilmi Ziya Ülken, başta felsefe, sosyoloji, psikoloji ve mantık olmak üzere, din, tarih, sanat, edebiyat, ahlak ve eğitim alanlarında çok sayıda eserler yazan ve söz konusu alanlarda özgün düşünceler ortaya koyan bir düşünürümüzdür. Ülken'in en önemli yönü ilgi alanının geniş ve zengin olmasıdır. Onun düşüncelerinin oluşumunda ise İslam düşüncesi, Türk kültürü ve Batı felsefesi önemli rol oynamıştır. Ülken, engin ve derin bilgisiyle, Türk düşünce ve eğitim hayatını da etkilemiş bir aydındır. Bu bağlamda çok yönlü bir düşünür olarak karşımıza çıkan Hilmi Ziya Ülken'in ilgi alanında eğitim ve eğitim felsefesi konuları önemli bir yer işgal eder. Genel olarak Ülken'in eğitim felsefesi, onun insan ve ahlak felsefesi ile bağlantılıdır. Bu çalışmadaki amaç, Ülken'in eğitim anlayışı ve eğitim felsefesi konusundaki düşüncelerini ortaya koymak olacaktır.

Anahtar Kelimeler: Hilmi Ziya Ülken, Eğitim, Eğitim Felsefesi

Hilmi Ziya Ülken's Philosophy of Education

ABSTRACT

Hilmi Ziya Ülken, an important name in Turkish philosophy, is a philosopher who has produced several works in many fields such as religion, history, art, literature, ethics and education, and specifically in philosophy, sociology, psychology and logic, and also put forth free thoughts in these fields. The

* Bu makale, 4-5 Eylül 2015 tarihleri arasında Saraybosna'da düzenlenen Türk Kültürü Araştırmaları Sempozyumu TÜKAS 2015'da sunulan bildirinin genişletilmiş halidir.

** Atatürk Üniversitesi Kazım Karabekir Eğitim Fakültesi Felsefe Grubu Eğitimi A.B.D.

most significant aspect of Ülken, is that he has a wide and rich domain. In addition, Islamic philosophy, Turkish culture and Western philosophy have great role in shaping his thoughts. Ülken has great impact on Turkish philosophy and education with his in-depth knowledge. In this sense, subjects related to education and philosophy of education take an important place in Hilmi Ziya Ülken who interests a multifaceted philosopher. Ülken's philosophy of education is generally related to his philosophy of human and ethics. The aim of this study is to present Ülken's perception of education and his thoughts on philosophy of education.

Key Words: Hilmi Ziya Ülken. Education, Philosophy of Education

Türk düşünce ve kültür hayatının önemli simalarından olan Hilmi Ziya Ülken, 1901 ile 1974 yılları arasında yaşamış olan önemli bir düşünürümüzdür. Ülken, Türk düşünce hayatında ve Türkiye'de bir felsefe geleneğinin oluşmasında değerli katkıları olmuş bir felsefecidir. Asıl ilgi alanı felsefe olmasına rağmen, o fen bilimleri dışında sosyal ve beşeri alanların her sahasıyla ilgilenmiş, eserler yazmış ve dersler okutmuştur. Ülken, felsefenin yanında özellikle sosyoloji alanında da yaptığı çalışmalarıyla Türk sosyoloji tarihi içerisinde önemli bir yere sahiptir. Nitekim onun gösterdiği çabalarla Türk Sosyoloji Cemiyeti kurulmuştur. Felsefe ve sosyoloji çalışmalarının dışında Hilmi Ziya Ülken, sosyal antropoloji, estetik, mantık, tarih, eğitim, roman ve şiir gibi alanlarda da çalışmaları olmuştur. Hatta bir çok şeyin ilk örneklerine Ülken'de rastlamak mümkündür. Örneğin "İnsan Meddücezzi" başlığı ile seri halinde yayınladığı romanlar batı tipindeki eserlerin bizdeki ilk örnekleri sayılır (Güngör, 2002:6). Bu bağlamda insana ilişkin her bilgi alanı Ülken'in ilgisini çekmiştir diyebiliriz. O, bir yandan İslam felsefesi üzerinde çalışmalarını sürdürürken bir yandan da 1940'ların gözde filmi "Rüzgâr Gibi Geçti"yi tercüme etmiş, resim sergileri açmış, şiir ve romanlar yazmış ve çeşitli bilimsel toplantılara katılmış, uluslararası bilimsel toplantılarda fikirlerini dile getirmiştir (Sanay,1986:8). Nitekim Erol Güngör, Ülken için "hiçbir zaman kabına sığmayan, kendisini daima yenileyen bir insandı. Batı dünyasındaki felsefe ve sosyoloji hareketlerini takip etmekte hiç gecikmez, batı eserlerini iyi anlar ve iyi tanır" (Güngör, 2002:6) şeklinde önemli bir değerlendirmede bulunmuştur. Böylece Türk kültürüne birçok alanda eserler veren Ülken, ömrü boyunca Türk insanına birçok alanda fikirler üretmiştir diyebiliriz. Onun yazdıkları Türk kültür ve fikir hayatının önemli eserleri arasında yer almıştır. Türk kültürüne felsefe, sosyoloji, sanat, edebiyat ve eğitim alanlarında önemli çalışmalar bırakan Ülken, engin bilgisi ve tecrübesi ile Türk düşünce ve eğitim hayatını etkilemiş ve çok sayıda öğrencilerde yetiştirmiştir. Bu çalışmadaki amacımıza gelince, özellikle onun eğitimci yönü üzerinde durarak, eğitim ve eğitime ilişkin sorunlara bakışını ve savunduğu eğitim felsefesini ortaya koymak olacaktır.

Genel anlamı ile eğitim, insanı kültürel hayata hazırlayan bütün sosyal süreçleri içerir. İnsan, biyolojik olarak diğer canlı organizmalar gibi çoğalır. Ancak

biyolojik açıdan çoğalma ya da ortaya çıkma aynı zamanda kültürel olarak ortaya çıkma değildir. Bu nedenle yaşayan ve bir kültürü paylaşan henüz tam olarak sosyalleşmemiş bir insan derece derece bir kültürün üyesi ve alıcısı haline gelir. Kişiler ve sosyal kurumlar ise gencin kültürleşme süreci için gereklidirler. Bir aile, bir akran grubu, topluluk, medya, dini kurumlar ve devlet birey üzerinde biçimsel olarak etkilidir. Böylece başka kişilerle birlikte yaşarken, deneyimsiz olan çocuk onlarla nasıl ilişki kuracağını hem öğrenir hem de onların tavırlarını, davranışlarını ve dillerini örnek alır (Gutek, 2006:5). Zira bütün canlı varlıklar arasında yalnız insan, “eğilip-bükülebilen” bir yapıya sahiptir. Böyle bir yapıya sahip olması, onun bir form kazanması ve bu kazandığı formu bütün yaşamı boyunca geliştirebilmesi demektir. Eğilip-bükülebilen bir varlık olan insan, dünyaya geldiği zaman, sadece şu veya bu yönde geliştirilebilecek olanaklara, ham yeteneklere ve çekirdeklere sahiptir. Bu olanakların ve çekirdeklerin gelişmesini, ona uygulanan eğitim sağlar (Mengüşoğlu, 1988:173-174). Bu nedenle eğitimden ancak eğitilecek yeteneklerin ve çekirdeklerin bulunduğu bir yerde söz edilebilir.

Eğitimi insanın yaptığı en önemli çabalardan biri olarak değerlendiren Ülken'e göre de çocukluk insan gerçeğinin en önemli safhasıdır, insanlığın bütün gücü ve tohumu onda yaşamaktadır. Dolayısıyla çocuğu tanımak, tarihi, medeniyeti ve kültürü tanımak kadar hem güçtür hem de önemlidir. Bunun için çocuğun yetiştirilmesinden başka bir şey olmayan eğitim, insanın kendisi için yeryüzünde yaptığı işlerden en büyüğüdür. Ancak eğitim, aslında beşikten mezara kadar uzanan bütün yaşları kapsar. Ayrıca dinler, ahlak sistemleri ve felsefeler, her biri kendine göre bir eğitim şekli sunmuşlardır. Örneğin pedagojinin tarihi belki de düşünce tarihi kadar eskidir. Sadece eski Yunan'da değil, Çin ve Hint felsefelerinde de düşüncenin uyandığı zamandan beri çocuk yetiştirme ve çocuğun maddi ve manevi gelişmesi üzerinde düşüncelere rastlamak mümkündür (Ülken, 2013:19-20).

Ülken'e göre insan bütün varlıklar arasında en özgür olanıdır. Yani iradesini kullanabilen tek varlıktır. Onun diğer canlı varlıklardan üstünlüğü de buradan gelmektedir (Ülken,1981:344). Ülken'e göre, insanı anlamak için eskiden beri alışılmış iki indirgemeci görüşten aynı derecede uzak durulmalıdır. Bunlarda biri bireyci, hürriyetçi, verasetçi görüştür. İkincisi toplumcu, zaruretçi, dıştan tesirci görüştür. Fikir tarihi bu görüşlerin kavgası ile doludur (Ülken, 2013:10). Bu bağlamda Ülken'e göre, insanı bir bütün olarak görme gerçeğinden yola çıktığımızda, eğitimde hem bireyi hem de toplumu dikkate almalıyız. Nitekim Ülken eğitimi, “bir yandan telkin edilen bir fikir, bir yandan üretici ve çağdaş insanı yetiştirmek bakımından geliştirilen bir takım istidatlar toplamı” (Ülken,1998:182) olarak değerlendirir. Dolayısıyla Ülken açısından insanı bir bütün olarak kavramak ve anlamak istiyorsak, onu psikoloji ve sosyolojinin verilerinin yanında, felsefe ve kültür antropolojisi ışığında da görmek ve değerlendirmek gerekir.

Öte yandan Ülken, öğretim ve eğitim kavramlarını birbirlerini tamamlayan iki süreç olarak değerlendirir. Ona göre, “öğretim kafayı teşkil ediyor, eğitim ruhu ve karakteri yapıyor. Birisi bilgiyi, öteki değerleri veriyor. Fakat bilginin değerler arasında bir değer, kafanın ruhtan bir parça olduğu düşünülünce, öğretimin yine de eğitim içinde yer alacağı anlaşılır. Ancak bu bütünleşme onların kendi alanlarında ayrı metotlarla işlemesine engel olmaz.” (Ülken, 2013:11) Yine öğretimin geleceğe doğru devamlı dinamik olan atılışına karşı eğitim hızını geçmişten ve gelenekten alacaktır. Bu bağlamda eğitim bütün kültürü ve değerleri yaşatacak, gelecek için yetişen insanın karakterini ve kişiliklerini buradan çıkaracaktır. Diğer taraftan öğretim ve eğitimde bilinenle bilinmeyen, alışılmış ve beklenmedik yeni olay arasında devamlı bir diyalektik ilişki kurulmalıdır. Bu anlamda okul, çocuğunu bilinen ve alışılmış dünyasına hapseden statik bir çevre olmamalıdır. Zihin her an beklenmedik yeni olaylarla alışılmışlar arasında çatışmaya ve bundan doğacak yeni problemlere karşı açık olmalıdır. Hatta okulun temel görevi, bu çatışmadan çıkmak üzere problemler ortaya koymak ve onları çözmeye çalışmak olacaktır. Bu durum genci hazır bilgiyi alan pasif bir alıcı olmaktan çıkaracak onu sürekli yeni problemleri çözecek aktif bir çaba haline getirecektir. Dolayısıyla eğitim ve öğretimin esası, ne kendiliğinden gelişen bir ilgi, ne de dıştan verilen bir baskı ve egzersizdir (Ülken, 2013:12-13). Tam tersine eğitim ve öğretimin amacı Ülken'e göre, çocukla her an değişen çevre arasındaki beklenmedik olayların oluşturduğu problemleri çözme çabasıdır.

Yine eğitim ve öğretim kavramlarının ayrımı konusunda Ülken şu yorumları da yapar: Öğretimden akıl yolu ile verilen bilgiler anlaşılır. Fakat bu bilgilerin anlama şeklini alması için akıl işlemlerini otomatizmlerden başlayan ve yeti kazanmalara kadar yükselen bütün egzersizleri kullandıktan sonra aklın özel bir işleyişi, belki de bütünün birden kavranması bakımından akıl üstü bir güç haline gelmesi gerekir. Ancak öğretimin değerler alanını yeni nesillere verirken bu alanın anlaşılması ve açıklanması yeterli değildir, onun benimsenmesi ve yeni kuşakların bu değerleri kendilerine huy ve karakter haline getirmeleri ve kişiliklerinin onlarla yoğurulması gerekir (Ülken, 2013:51). Bu nedenle eğitim alanı öğretim alanından daha geniştir. Ancak öğretim eğitimden ayrı olmakla birlikte yine de bir bakıma onun içinde özel bir yere sahiptir.

Böylece Ülken'e göre eğitim, gençliğe değer bilinci ve inanç kazandırırken, öğretim objektif bilgi bilinci, tenkitçi zihniyet ve görelilik fikri kazandırmaktadır (Ülken, 2013:354). Çünkü eğitim ve öğretim faaliyetleri yoluyla insanın yetiştirilmesinde onun bütün yönleri dikkate alınmalıdır. Bu nedenle insanı sadece bilgi yönüne ağırlık veren bir öğretimden değil, onun değer yönüne de ağırlık veren bir eğitim sürecinden geçirmeliyiz. Başka bir ifade ile insanın hem zihin dünyasına hem de gönül dünyasına hitap eden bir eğitim ve öğretim faaliyeti içerisinde olmak son derece önemli bir çaba içerisine girmek demektir.

Ülken'e göre, hiçbir insan kendi başına var olamaz. İnsan insana bağlıdır ve bu bağlılık onu toplum hayatına götürür. Diğer yandan bütün tarih insanın kültürü kazanması ve eğitim alması tarihidir. Bu yönü ile insan diğer varlıklardan ayrılır. Ayrıca insanlık kültür çevrelerinin özelliklerine göre türlü şartlarda ve türlü şekillerde gelişir. Dolayısıyla insanlığın tek bir tarihi ve tek bir oluş hattı yoktur (Ülken, 2013:160). Bununla birlikte Ülken'e göre "insan aslında bir bütün, bir kişidir. Her kültür çevresinde bütün güçlerinin tohumlarına sahip olarak doğar. Ve içinde bulunduğu kültür çevresinin geliştirme imkânlarına göre farklı şekillerde (yani ergin veya geç yaşlarda) bu güçleri birleştirir. Bir kişi olarak aynı zamanda hem gerilme hem genişleme gücüne sahiptir. Fakat bu bütünlüğünün devamı insanın kişi olarak görülmesine ve kişisel bütünlüğüne bağlıdır." (Ülken, 2013:152-153) Ayrıca Ülken açısından okul, toplum ve kültürle çevrili bir yapıdır. Dolayısıyla bunların değişmelerine veya sabit unsurlarına bağlıdır. Nitekim kültür değişmesi okula tesir ettiği kadar, okul reformu da kültür değişmesine tesir eder (Ülken, 2013:355).

Eğitim sisteminde "insani" ve "milli" unsurların bulunması gerektiğini düşünen Ülken'e göre, eğitim sistemi hem insanlık tarihinin tecrübelerinden faydalanmalı hem de milli olmalıdır. Çünkü "hiçbir gerçek milli eğitim yoktur ki çağdaş seviyesinde "insani" olmasın. Ve hiçbir insani öğretim yoktur ki ifadesini belirli bir kültürde bulurken milli olmasın. Böyle olmayan eğitimler ya çağdaş medeniyete kapısını kapamış, ilerleme gücünü kaybetmiş ve donmuş eğitimlerdir ki ölüme mahkûmdur yahut da belirli bir kültürde ifadesini bulamadığı için başka kültürleri taklit derecesinde kalan ve bundan dolayı kişilikten mahrum kozmopolit eğitimlerdir." (Ülken, 2013:16) Bu nedenle Ülken'e göre milli bir eğitim almak demek hem mensup olduğu milletin eğitimini almak hem de beşeri bir ideal olmak bakımından milletler arası eğitimi almak demektir. Bundan dolayı bunlar birbirinin zıddı durumlar değildir. Aksine birbirinin tamamlayıcısı ve iki manzarasıdır (Ülken, 1948:68).

Düşüncelerinin merkezine her zaman insan unsurunu yerleştiren Ülken'e göre, "alemin mihrakı insandır. Ham gerçeğe katılmış her ne varsa insan eseridir, onun içindir." (Ülken, 1999:48) İnsan ise beden ve ruhtan meydana gelen bir varlıktır. Onun eğitiminde söz konusu her iki yönü de aynı oranda dikkate alınmalıdır. Bu konuda "ruh ve madde bir bütündür. Bu bütün, alemdir ve bunun temsilcisi kişiliktir" (Ülken, 1999:52) diyen Ülken'e göre, "felsefe ruhun sporu, oyun bedeninin felsefesidir... İnsan bir bütündür. Onun cevherine hakim olduktan sonra kabuğu ve dalları-kendiliğinden-ele geçecektir. Yalnız bedeninin yetişmesi diye bir mesele olamaz. Ruhun felsefesinden gaflet edilir de tek başına bir vücut terbiyesi hülyasına düşülürse insan yerine makine yetiştirilmiş olacaktır." (Ülken, 1999:61) Bu nedenle Ülken'e göre insan bir bütün halinde görülmelidir. Bu bütünü ruh ve beden diye ikiye ayırmak doğru bir yaklaşım olmaz. İnsan bir faaliyet merkezi

olmak üzere aynı zamanda hem ruh hem beden olarak işler. Her gerilme ve her genişleme ritminde bu iki cepheyi ayırmak mümkün değildir (Ülken,1968:227).

Öte yandan Ülken, tek tip insan yetiştirme yaklaşımlarına da karşı çıkar. Ona göre, öğretim ve eğitim tek tip insan yetiştirmeyi değil, gerçeğin çeşitliliğine uygun, iş ve düşünce hayatının farklılaşmasına cevap veren çok tipte insan yetiştirmeyi amaçlamalıdır. Ayrıca öğretim ve eğitimde ortak vasıflar olmalıdır. Fakat bunlar öğrencilerin yetiştirme güçlerine ve hedeflerine göre çeşitlenmelidir. Çünkü her genç aynı öğretim aşamalarından geçerek aynı hedefe ulaşamaz. Bireysel kabiliyet farkları gibi sosyal ihtiyaç farkları buna engel olur (Ülken, 2013:357). Bu düşünceleri ile Ülken eğitimde, bireysel farkların olduğu gerçeğinin altını çizmektedir. Gerçekten de bir sınıf ortamında bütün bireylerin aynı zekâyâ, aynı ilgiye sahip olduklarını düşünmek son derece hatalı bir yaklaşım olur.

Bu bağlamda Ülken'e göre iki farklı eğitim felsefesi söz konusudur ve bunlar çatışma halindedir. Birincisine göre, "eğitim, bireyi normalleştirmek ve sosyalleştirmek için çaba gibi görülmelidir. Okulun başlıca görevi çocuğu iyi bir yurttaş yapmak ve hayata hazırlamaktır." İkinciye göre, "eğitim toplumsal değerlerin hakim vasıflarını az çok ihmal ederek bireyde özel potansiyel güçleri keşfetmeli ve geliştirmelidir." Ülken'e göre bu yaklaşımların doğurduğu dilemmaya gerek yoktur. Zira bütün çocuklara aynı kafa ve beden disiplinini uygulamak doğru olmaz (Ülken, 2013:347). Böylece Ülken açısından eğitimin amacı, hem bireyi sosyal açıdan yetiştirme ya da iyi vatandaş olmasını sağlama hem de bireyin potansiyel güçlerini açığa çıkarma çabasında olmalıdır.

Öte yandan Ülken'e göre, eğitimde dayanağımız "ilgi merkezi" değil, "çaba" olmalıdır. Çünkü ona göre, çocukta ilgiler çok dağınık ve çeşitli olarak uyanır. Bu nedenle eğitimin görevi, çocukta çaba gücünü uyandırmak ve onun ilgilerini merkezileştirmesine yardım etmektir. Zaten bütün toplumlarda yaygın halde eğitim çaba üzerine kurulmuştur. Çabanın temel olmadığı bir devir yoktur (Ülken, 2013:353). Bu bağlamda Ülken, "zihni çaba-dikkat- yeti kazanma- soyutlama, eğitimin esaslı usulü olursa dağınık ve müphem ilgileri merkezleşmiş ve derinleşmiş ilgi haline getirmek mümkün olur"(Ülken, 2013:354) der.

"Dinamizm okul programlarının hakim fikri olmalıdır" (Ülken, 2013:12) diyen Ülken'e göre, teorik ile pratik ve akıl ile kalp arasında bağlantı kuracak şekilde çocuğun yetiştirilmesi son derece önemlidir (Ülken, 2013:71). Ayrıca Ülken'e göre "öğrenci sabit, öğretmen hareketli değil, öğretmen sabit, öğrenci hareketli olmalıdır... Öğrenciler sınıflarda pasif dinleyici mevkiinde kaldıkça, öğretmenler bu sabit sınıflara girerek takrir usulünü kullandıkça aktif öğretimin tabiki imkansızdır." (Ülken, 2013.359) Dolayısıyla öğrenci merkezli aktif bir öğretim Ülken açısından en önemli bir öğretim yaklaşımı olarak değerlendirilmektedir. Yine dinamik bir eğitim görüşünü savunan Ülken'e göre "eğitim o tarzda verilmelidir

ki belirli bir toplum yapısına değil, fakat değişmekte olan kültür şekillerine veya kültür değişmelerine intibakı sağlasın.”(Ülken, 2013:179) Diğer taraftan Ülken'e göre, “okul insana ne genel ne de mesleki bilgi vermez. Okul, kişisel teşebbüsü olan, tek başına bir varlık olan, körü körüne çevreye uymayan tersine çevreyi kendi oluşturan, aktif bir birey yetiştirir. Ayrıca öğrenci, öğretmeni dinlemek için sınıfa girmez. Öğretmen, öğrencinin ilk bocalamalarını düzelterek ona kendi kendisine şeyleri tanımasına ve bulmasına yardım eden bir rehberdir.” (Ülken,1998:202)

Buna göre, okulun toplum ve kültürle bir bütün olduğu gerçeğini her zaman için göz önünde bulundurmalıdır. Ayrıca eğitim sistemini gündelik siyaset dışında bırakmalıdır. Bu bağlamda eğitim planlamasına özerklik vermelidir. Çünkü onun üretimi iktisat ve teknikten farklı olarak çok uzun vadelidir. Ülken'e göre yalnız eğitimin kültür çevresine ve değişme şartlarına uygun olarak düzenlenmesini şart koymalıdır (Ülken, 2013:355-356). Nitekim “ektiğini en geç biçen çiftçi öğretmendir. Yalnız öğretmendir ki, zaferini görmek için birkaç nesil beklemek zorundadır. Ama bu bekleyiş hakiki bir değişim içindir.” (Ülken, 2013:9)

Öte yandan Ülken'e göre felsefe kültür üzerinde düşünce olduğuna göre, onun en önemli yönü eğitim felsefesi olmalıdır. Bu bağlamda eğitim felsefesi, insanı oluşu içinde ele alır. Bu oluşta o bir bütünü ayrılmaz çift yüzü halinde görülmelidir. Bu çift yüz ise insan ve alemdir. Alem ve insan kişinin iki yüzüdür. Kişi ise başkaları ile birlikte ve başkası ile ilişkisinde daha doğru anlaşılır (Ülken, 2013:9-10). Diğer taraftan eğitim felsefesi, bütün felsefeler gibi ortak duyunun ve bilimin verilerine dayanacak, fakat onları aşan hür bir düşünce ile yani kendi diyalektiği ile gelişecektir. Eğer böyle olmazsa her felsefe gibi eğitim felsefesi de uğraşmaya değer. Ülken bu konuda şunları söyler: “Dar kafalı bilgi adamları felsefenin lüzumsuzluğuna hükmederken nasıl oturdukları dalı kesiyorlarsa, çocukla ve eğitimle ilgili bunca ihtisas bilgisi arasında gerçek bağı kurmak için zaruri olan bir eğitim felsefesini inkar edenler de aynı suretle oturdukları dalı kesmektedirler.”(Ülken, 2013:25) Bu düşünceleri ile bir eğitim felsefesi taslağı çizdiğini ifade eden Ülken, “...hiçbir felsefe, kadrosunu tamamlamış ve çatısını kurmuş bir bina değildir. Devirlerinde bu şekilde yola çıkan ve bütün bilimleri kuşatacak bir bina kurmak iddiasında bulunanlar, ömürleri ne kadar uzun olursa olsun, insan bilgileri için dondurucu fikir kalıpları meydana getirmekten başka bir şey yapmamıştır.” (Ülken, 2013:26) Dolayısıyla geliştirilecek bir eğitim felsefesi statik bir yapı değil dinamik bir yapı öngörmelidir. Değişmeye, gelişmeye ve ilerlemeye açık olmalıdır.

Bu bağlamda Ülken, eğitim sisteminde atılımların ve yeniliklerin gerçekleştirilebilmesi konusunda önemli bir noktayı dikkatimize sunar: “Sosyal yapıyı tanımak ve değişmekte olan kültüre intibak edecek surette ayarlanmış olan dinamik bir eğitim görüşüne sahip olmak!” (Özdemir,2002:47) Diğer yandan politikacıların eğitim sisteminde reform yapmaya girişmeden önce bilimsel veri taba-

nından yararlanmalarının şart olduğunu söyleyen Ülken'e göre, bir ülkede kültür özelliği ve kültür değişme şartları hesaba katılmadan yapılan bir eğitim planlaması, kısaca bir eğitim tarzı kendinden beklenen sonuçları vermemektedir (Özdemir, 2002:48). Dolayısıyla toplumun kültürüne yabancı ya da sırt çevirmiş bir eğitim planlaması yapmak gerçeğe aykırı bir davranışta bulunmaktır.

Eğitime nasıl yön vermek gerektiğine karar verirken politikacılar şüphesiz eğitimcilerden yararlanacaktır. Ancak Ülken'e göre, eğitimcinin psikoloji ve sosyolojiden yararlanırken ihtiyatlı davranması gerekir. Birinin diğerinin yerine tercih edilmesi asla yapılmamalıdır. Dolayısıyla bireyi ne tek başına ne de toplumun biçimlendirdiği bir varlık olarak ele alınmalıdır. Ülken'e göre, bir psikolog toplum realitesini yokmuş gibi devam ettirebilir. Fakat bir pedagoğ çocuğun yetişmesinde toplum ve fert realitelerinden her hangi birisini asla yokmuş gibi davranamaz. Bu konuda Ülken, dış baskıya mutlak isyan ve tabiata dönüş üzerine yapılan Rousseaucu görüşle, bireyin toplum tarafından yönlendirilmesini savunan Durkheimci görüşü uzlaştırmaya çalıştığı görülmektedir (Özdemir, 2002:50). Çünkü Ülken, tarih boyunca hürriyetçi ve baskısız eğitimle, disiplinli ve toplumcu eğitimin bu kadar birbirine zıt görüşler ileri sürmelerine rağmen, ikisinin de gerçeğe dokunan tarafının olduğunu kabul eder. Bu bağlamda insan doğuştan yetenekleri, eğilimleri ve bunları geliştirme imkanları hesaba katılmadan yetiştirilemez. Bununla birlikte yine insanın bu güçlerini meydana çıkarmak için dıştan yardımlara, onların enerjilerini israf etmekten korunmaları için bazı disiplinlere ihtiyaç vardır (Ülken, 2013:115).

Ülken değerler eğitimi, düşünce eğitimi, beden eğitimi, sanat eğitimi ve eğitimde yaş gibi konular üzerinde de durur. Elbette bu konuların her biri ayrı ayrı üzerinde durulacak konulardır. Ancak bunlardan bazıları üzerinde durmaya çalışacağız. Değer, değer eğitimi Ülken'in üzerinde durduğu önemli konuların başında gelir. Ona göre değer problemi felsefenin üç esaslı probleminden biridir. Diğer iki problemi ise varlık ve bilgidir. Ve bu üç problem ise birbiri ile bağlantılıdır. Çünkü bütün beşeri etkinliklerimizde ya bir hakikati araştırırız ya bir şeyi değerlendiririz ya da bir şeyin yalnızca varoluşunu tespit ederiz (Ülken,2001:193-194). Ülken'e göre yalnızca var olan bir şeyin değeri olabilir. Değer varoluş alanına aittir. Var olmayan bir şeyin ise değerinden bahsedilemez (Ülken,2001:195). Bu bağlamda Ülken açısından insan, bir değerler dünyasında yaşamakta ve bir değerler mertebesi kurmaktadır. Ayrıca insan bir değerler dünyası içinde gözlerini dünyaya açar. Çocuk önceden hazır bulduğu bu değerlere kendinden bir şeyler katarak büyür ve böylece kendi değerler dünyasını meydana getirir (Sanay, 1986:75). Dolayısıyla insan sadece alet yapan değil, değerler yaratan ve bu yüzden maddi ve manevi bütünlüğü ile tabiatla yeni bir varlık derecesi oluşturan bir varlıktır (Ülken, 1981:349).

Ülken'e göre değerler, içkin değerler (teknik-sanat, fikir), aşkın değerler

(ahlak, din) ve normatif değerler (dil, hukuk, iktisat) olarak üçe ayrılır. Bu üç değer alanından birincisi duyular, ikincisi duyular ve duygulara, üçüncüsü onlar yardımı ile kavramlara dayanır. Gençlere verilecek değer eğitimi bunların bütününe ait olmalıdır. Teknikten dinsele kadar her değer bir bilgi bir de inanç tarafı vardır. Değer tecrübe ve akıl ürünü olduğu için bilgiyle, fakat bilinç verilerini aşan bir objeye, hazır bulunmayan bir şeyin aranmasına, yani ihtiyaca dayandığı için inanmayla ilgilidir. Ülken'e göre, bilgi ve inanç birlikteliği bütün değerlere ait ise de aralarındaki nispet değerlere göre değişir. Örneğin teknikte bir aletin veya makinanın iyi işleyip işlenmediğini kontrol etmek mümkündür. Bu kontrol bilgi alanına aittir. Hukukta ise bir insanın sözünde durması veya içiyle dışının bir olmasını bilgi alanında aynı suretle kontrol edemeyiz. Böyle bir kontrol fiile geçtikten çok sonra yapılabileceği için fiil üzerinde tesiri yoktur. Ahlaki fiilde temel "başka"sının iç dünyasına inanmaktır. "Ben" in yerini "biz" aldığı, yani kişilerarası bağlılığın üstün olduğu durumlarda "başkası"nın içi dünyasına inanma kuvvetlenir. Böylece eğitimde teknikten ahlaki değerlere kadar bütün değerlerin yaratılması, yaşanması ve anlaşılması için onlardan her birinin tabi olduğu şartları göz önüne almak gerekir (Ülken, 2013:298- 300). Bunun için değerler eğitimi bütün olarak ele almak gerekir. Örneğin orta öğretimin esaslı işi bir hayat devresindeki öğretimle uzlaşabilen ve onu tamamlayacak değer eğitiminin verilmesidir. Çünkü Ülken'e göre, ahlaki değerlerle bilgi arasında sıkı ilişki vardır. Ahlakın bildirilebilir olması için yalnız mantıkça doğru olması yetmez, aynı zamanda bilgiyi verenin inanılır olması gerekir. Bilim adamlılığı ile ahlaklılık bundan dolayı ayrılmaz bir bütün oluşturur (Ülken, 2013: 300).

Ülken'e göre "felsefede bilgi ve değer problemlerini ayrı ayrı ele almamak, değeri bilgiye veya bilgiyi değere indirgememek yüzünden meydana çıkan düşünce buhranı pedagojide çok eskiden beri hüküm süregelmıştır." (Ülken, 2013:301) Bu nedenle onları ayrı ayrı ele almak ve birbirleri üzerine etkilerini ondan sonra incelemek gerekir. Zira "bilginin rölatifliğini, değerlerin mutlaklığını, bilginin içkinliğini ve değerlerin aşkınlığını, bilginin gayri şahsiliğini, değerlerin şahsiliğini görmedikçe onları anlamaya ve birbirlerine olan tesirleri ve hakiki manasını anlamaya imkan yoktur." (Ülken, 2013:302) Ayrıca Ülken'e göre kültür tarihi boyunca doğuşunu ve gelişimini gördüğümüz değerler dünyası her çocuğun ve delikanlının geçireceği eğitim yaşı boyunca da tekrar yaşanır. Bu tekrar yaşama gençlerin bireysel özelliklerine göre türlü şekillerde yeni yaratışlar gösterir. Hiçbir kültür çevresi mutlak olarak donmuş olmadığı için eğitimde mutlaka eski değerlere yenilerini katar. Bundan dolayı eğitim ve öğretim hayatı yalnız değerlerin yaşanması değil, aynı zamanda yaratılması demektir. İlkokuldan üniversiteye kadar okul, toplumun içindedir ve onunla birlikte bu değer yaşanması ve yaratılması işine katılır (Ülken, 2013:308).

Öte yandan Ülken'e göre eğitim ve öğretim faaliyetleri demokrasinin ger-

çekleşmesini sağlayıcı olmalıdır (Ülken, 2013:358). Ona göre, demokrasi, hürriyet, eşitlik ve adalet ilkelerini birleştirmelidir. Hürriyeti inkâr eden bir eşitlik gibi anlaşılmalı demokrasi nasıl çıkmaza girerse, eşitliği inkâr eden veya gelişmesini sağlamayan bir demokrasi de aynı suretle çıkmaza girer. Böyle bir demokrasi anlayışını düstur yapan bir eğitim ise zararlıdır (Ülken, 2013:279). Ayrıca Ülken'e göre, bir eğitimin vazifesi sabit toplumun normlarına göre insan yetiştirmek değil, değişmekte olan toplumun şartlarına uygun insan yetiştirmektir. Başka bir ifade ile eğitim ideal bir hedefe yönelmelidir. Eğitimin amacı çocuğu yalnız mevcut topluma intibak ettirmek değil, ideal bir toplum için hazırlamaktır. Her toplum, gerçek bünyesi üstünde kendi ideallerini de koyar. Bu bağlamda çocuk-toplum-okul bütünlüğü kavramı aynı zamanda ideal insan kavramını da içine alacaktır (Ülken, 2013:279-280).

Ülken'e göre, eğitim ve öğretim faaliyetlerinde çocuğun ve gencin düşünce mekanizmalarını geliştirici bir çabanın içerisine de girmek gerekir. Ayrıca Ülken açısından zihin eğitimi kadar beden eğitimi de son derece önemlidir. Çünkü Ülken'e göre, eğitimin bütünlüğünü görebilmek için çocuğu ve büyüğü ruh ve beden bütünlüğü halinde ele almak gerekir. Zira "ruh ve kafa eğitiminden ayrı bir beden eğitimi yoktur. Beden eğitimi insan bütünlüğünün bir manzarası olduğu için kafa eğitimi ile birlikte düşünülmelidir." (Ülken, 2013:332) Dolayısıyla "çocukta kafa yetişmesi ve karakterlerin kurulması yalnız ruh eğitimine bağlı değildir. Ruh-beden bütünlüğüne ait eğitim bu yetişme işini ele alacaktır." (Ülken, 2013:340) Nitekim Ülken bu konuda "kafa yumruğa kölelik edince, bütün asaletini kaybedecektir. Yumruk kafanın hükmünü asla kabul etmeyecektir. Biz bu iki eksik hakikati ruh ve beden bütünlüğünde birleştirmek istiyoruz" (Ülken, 1999:81) der.

Sonuç olarak, Hilmi Ziya Ülken'in sosyal bilimlerin birçok alanında özgün diyebileceğimiz fikirleri olduğu gibi eğitim ve eğitim felsefesi alanlarında da önemli tespit ve önerilerinin olduğunu görmekteyiz. Onun söz konusu tespit ve önerilerini ise şu şekilde özetlemek mümkündür: 1. Her şeyden önce Ülken'e göre, eğitim insanın yaptığı en önemli faaliyetlerden biri olarak değerlendirilmektedir. İnsanın gelişim süreci içerisinde çocukluk devresine ayrıca bir önem veren Ülken, çocuğu tanımının tarihi, kültürü ve medeniyeti tanımak kadar önemli olduğuna işaret etmektedir. 2. Ülken insanı anlama konusunda, toplumcu ve bireyci yaklaşımların dışında kalmaya çalışır. Ona göre söz konusu iki yaklaşımda indirgemecidir. Önemli olan insanı bir bütün olarak görmek gerekir. Dolayısıyla eğitimde hem bireyi hem de toplumu dikkate almalıyız. 3. Ülken eğitim ve öğretim kavramını ayrı ayrı analiz ederek, bu iki kavramı birbirini tamamlayan süreç olarak değerlendirmektedir. Bu anlamda okul, çocuğun ya da gencin yetiştirilmesinde alışılmış ve bilinen şeylerin verildiği statik bir yapı değil, dinamik bir yapı arz etmelidir. Bu anlamda çocuk, pasif bir alıcı değil, yeni problemleri çözecek biçimde donanımlı aktif bir çaba içerisinde olmalıdır. Dolayısıyla öğrenen merkezli bir

eğitim Ülken'e göre daha ön plana çıkarılması gereken bir eğitimidir. 4. Okul faaliyetleri çocuğun ya da gencin yetiştirilmesinde onların sadece bilgi yönüne ağırlık veren teorik faaliyetler olmamalıdır. Bunun yanında onların değer dünyalarını da dikkate alınmalıdır. 5. Okul, toplum ve kültürle çevrili bir yapı olduğundan, bunların değişmelerinden ya da statik kalmalarından okul etkilenir. Örneğin kültür değişmesi okula tesir ettiği gibi okuldaki bir reform da kültür değişmesine yol açabilir. 6. Eğitim sistemlerinde hem milli hem de insani unsurlar yer almalıdır. Başka bir ifade ile eğitim sistemleri hem insanlığın tecrübelerinden yararlanmalı hem de milli unsurları içermelidir. 7. Eğitimde insanın ruh ve bedenden oluşan bir varlık olduğu gerçeği asla göz ardı edilmemelidir. Dolayısıyla onun eğitiminde her iki yönüne de aynı oranda önem vermelidir. Çünkü Ülken'e göre ruh ve beden bir bütündür. 8. Ülken, tek tip insan yetiştirme anlayışlarının da karşısında yer alır. Ona göre eğitimde gerçekliğin çeşitliliğine uygun iş ve düşünce hayatının farklılaşmasına cevap veren çok tipte insan yetiştirmeyi hedeflemelidir. 9. Ülken'e göre eğitimin amacı, hem bireyi sosyal açıdan yetişmesini ve iyi vatandaş olmasını sağlamalı hem de bireyin potansiyel güçlerini açığa çıkarma çabasında olmalıdır. 10. Yine eğitimin görevi, çocukta çaba gücünü uyandırmalı ve onun ilgilerinin merkezileşmesine yardımcı olmalıdır. Bu bağlamda Ülken'e göre öğretmenin rehber olduğu öğrenci merkezli aktif bir öğretim, en önemli öğretim yaklaşımıdır. 11. Eğitim sistemini politize etmemeli, gündelik politikaların dışında tutmalıdır. Bu anlamda eğitim planlamasına özerklik verilmelidir. 12. Eğitim faaliyetlerinde değer eğitime ayrıca önem veren Ülken'e göre, insan değerlere sahip bir varlık olarak diğer varlıklardan ayrılmaktadır. Ona göre hiçbir kültür çevresi donmuş bir yapı olmadığı gibi eğitimde eski değerlere yenilerini eklemeli ve sürekli kendini yenilemelidir. Dolayısıyla eğitim hayatı boyunca değerlerin yaşanması değil, aynı zamanda yeni değerlerin de oluşturulması son derece önemlidir. Çünkü Ülken'e göre eğitimin asıl görevi, sabit toplum kurallarına göre insan yetiştirmek değil, değişmekte olan toplumun ve kültürün şartlarına uygun insan yetiştirmektir. 13. Son olarak Ülken açısından eğitim ve öğretim faaliyetleri zihin eğitiminden beden eğitimine kadar birçok unsuru göz önünde bulundurduğu gibi, demokrasinin gelişmesini ve gerçekleşmesini sağlayıcı olmalı ve bu bağlamda özgürlük, eşitlik ve belki de en önemlisi adalet ilkeleri ile bağlı bir demokrasi anlayışı, eğitimde en temel amaç yapılmalıdır.

KAYNAKÇA

- Gutok, L. G. (2006). *Eğitime Felsefi ve İdeolojik Yaklaşımlar*, çev. Nesrin Kale, Ütopya Yayın-
nevi, Ankara
- Güngör, E. (2002). "Hilmi Ziya Ülken İçin", *Türk Yurdu (Hilmi Ziya Ülken'e Armađan)*,
Cilt:22, Sayı:174, Ankara
- Mengüşoğlu, T. (1988). İnsan Felsefesi, Remzi Kitabevi, İstanbul
- Özdemir, Ç. (2002). "Hilmi Ziya Ülken'in Eđitin ve Kültür Sorunlarına Bakışı", *Türk Yurdu*
(*Hilmi Ziya Ülken'e Armađan*), Cilt:22, Sayı:174, Ankara
- Sanay, E. (1986). *Hilmi Ziya Ülken*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara
- Ülken, H. Z. (2013). *Eğitim Felsefesi*, Dođu Batı Yayınları, İstanbul
- Ülken, H. Z. (1998). İnsani Vatanseverlik, Ülken Yayınları, İstanbul
- Ülken, H. Z. (1999). *Aşk Ahlakı*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul
- Ülken, H. Z. (1948). *Millet ve Tarih Şuurı*, Pulhan Maatbası, İstanbul
- Ülken, H. Z. (2001). *Bilgi ve Değer*, Ülken Yayınları, İstanbul
- Ülken, H. Z. (1981). *Tarihi Maddeciliđe Reddiye*, İstanbul Kitabevi, İstanbul
- Ülken, H. Z. (1968). *Varlık ve Oluş*, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, Ankara